

KONKURENCES POLITIKA

ES konkurences noteikumu galvenais mērķis ir nodrošināt pienācīgu Savienības iekšējā tirgus darbību. Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) mērķis ir novērst konkurences ierobežojumus un izkropļojumus, piemēram, dominējoša stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, pret konkurenci vērstus nolīgumus un uzņēmumu apvienošanās un pārņemšanu, ja tie samazina konkurenci. Ir arī aizliegts valsts atbalsts, ja tas izraisītu konkurences izkropļojumus, taču noteiktos gadījumos šāds atbalsts ir pieļaujams.

JURIDISKAIS PAMATS

- LESD 101.–109. pants, kā arī 27. protokols par iekšējo tirgu un konkurenci, kurā minēts, ka neizkropļotas konkurences princips ir ietverts iekšējā tirgus sistēmā, ko nosaka Līguma par Eiropas Savienību 3. panta 3. punkts.
- Uzņēmumu apvienošanās regula (Padomes Regula (EK) Nr. 139/2004) un tās īstenošanas noteikumi (Komisijas Regula (EK) Nr. 802/2004).
- LESD 37., 106. un 345. pants – attiecībā uz valsts uzņēmumiem, kā arī LESD 14., 59., 93., 106., 107., 108. un 114. pants – attiecībā uz sabiedriskiem pakalpojumiem, vispārējas nozīmes pakalpojumiem un vispārējas tautsaimnieciskas nozīmes pakalpojumiem; 26. protokols par sabiedriskiem pakalpojumiem; Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 36. pants.

MĒRĶI

Līdz ar to konkurences politika ir nozīmīgs brīva, dinamiska un funkcionējoša iekšējā tirgus īstenošanas un vispārējās ekonomiskās labklājības sekmēšanas instruments. Konkurence ļauj uzņēmumiem vienlīdzīgi konkurēt visās dalībvalstīs un vienlaikus rada tiem stimulu censties piedāvāt patērētājiem labākos ražojumus par zemākajām cenām. Tā, savukārt, tiek stimulēta inovācija un sekmēta ilgtermiņa ekonomikas izaugsme. ES konkurences politika attiecas arī uz trešo valstu uzņēmumiem, kuri darbojas iekšējā tirgū. Sabiedriskās, ekonomiskās, ģeopolitiskās un tehnoloģiskās pārmaiņas rada izaicinājumus ES konkurences politikai.

Komisija 2020. gadā sāka visaptverošu ES [pretmonopola](#), [uzņēmumu apvienošanās](#) un [valsts atbalsta](#) noteikumu pārskatīšanu. [Komisijas 2021. gada novembra paziņojumā par konkurences politiku, kas piemērota jauniem izaicinājumiem](#), ir apkopoti minētās pārskatīšanas galvenie elementi. Tajā arī uzsvērts, kā politikas pārskatīšana palīdz veicināt ES atveseļošanu pēc pandēmijas un radīt noturīgāku iekšējo tirgu, lai sekmētu [Eiropas zaļā kursa īstenošanu](#) un [paātrinātu digitālo pārkārtošanos](#).

Ekonomikā, kas kļūst arvien digitalizētāka, ir vajadzīgi jauni instrumenti, lai risinātu jaunas problēmas. [2022. gada septembrī](#) likumdevēji pabeidza [Digitālo tirgu tiesību aktu](#). Tā mērķis ir saglabāt digitālajos tirgos godīgumu un sāncensību un ieviest ex ante regulējumu tā dēvētajām vārtziņu tiešsaistes platformām. Ir sāktas vairākas citas iniciatīvas, kuru mērķis ir stiprināt ES atvērto stratēģisko autonomiju globālā

kontekstā. Piemēram, jaunās [regulas par ārvalstu subsīdijām](#) mērķis ir novērst ārvalstu subsīdiju iespējamo kropļojošo ietekmi iekšējā tirgū, jo īpaši publisko iepirkumu un uzņēmumu apvienošanās kontekstā.

KONKURĒTSPĒJAS POLITIKAS INSTRUMENTI

Vispārēji raugoties, ES konkurences politikas instrumentu kopumā ietilpst noteikumi par pretmonopola politiku, uzņēmumu apvienošanās kontroli, valsts atbalstu un valsts uzņēmumiem un sabiedriskajiem pakalpojumiem. Pretmonopola mērķis ir atjaunot konkurences apstākļus, piemēram, karteļu veidošanas vai dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas gadījumā. Konkurences politikas preventīvie instrumenti attiecas uz apvienošanās kontroli un valsts atbalsta noteikumiem. Kontrolējot apvienošanās, tiek novērsti iespējami konkurences izkropļojumi, jau iepriekš izvērtējot, vai iespējamā uzņēmumu apvienošanās vai iegāde varētu nelabvēlīgi ietekmēt konkurenci. Valsts atbalsta noteikumu mērķis ir novērst nepamatotu valsts iejaukšanos, ja labvēlīgāku apstākļu nodrošināšana konkrētiem uzņēmumiem vai konkrētām nozarēm rada vai draud radīt konkurences izkropļojumus un negatīvi ietekmē tirdzniecību starp dalībvalstīm. Sevišķi nozīmīgi patērētājiem ir vispārējas tautsaimnieciskas nozīmes pakalpojumi (SGEI), un valsts atbalsta kontekstā uz tiem attiecas īpaši noteikumi. Mērķis ir veicināt sociālo un teritoriālo kohēziju, augstu kvalitātes un drošības līmeni, pieejamību cenas ziņā un vienlīdzīgu attieksmi.

A. Visaptverošs aizliegums slēgt konkurenci ierobežojošus nolīgumus (LESD 101. pants)

Slepena vienošanās starp uzņēmumiem kropļo vienlīdzīgus konkurences apstākļus un kaitē patērētājiem un citiem uzņēmumiem. Nolīgumi starp uzņēmumiem, piemēram, karteļi, ir aizliegti un automātiski spēkā neesoši. Tomēr nolīgumus var atbrīvot no minētā aizlieguma, ja tie palīdz uzlabot preču ražošanu vai izplatīšanu vai veicina tehnisku vai saimniecisku attīstību. Piemērot izņēmumu var, pastāvot nosacījumam, ka patērētāji bauda pienācīgu daļu no gūtā labuma un ka ar šo nolīgumu uzņēmumiem netiek uzspiesti nevajadzīgi ierobežojumi. Turklāt nolīguma mērķis nav likvidēt konkurenci attiecībā uz būtisku attiecīgo ražojumu daļu. Lielākoties šādus izņēmumus nepiešķir katrā gadījumā atsevišķi, bet reglamentē ar tā dēvētajām grupu atbrīvojuma regulām.

Minētās regulas attiecas uz grupās apvienotiem atsevišķiem nolīgumiem ar līdzīgu saturu, kuri parasti līdzīgi ietekmē konkurenci. 2022. gada maijā Komisija [pieņēma](#) pārskatīto [Vertikālo nolīgumu grupu atbrīvojuma regulu](#). Tā arī [pārskatīja](#) abas [Horizontālo nolīgumu grupu atbrīvojuma regulas](#) un attiecīgās pamatnostādnes.

Visbeidzot, daži nolīgumi netiek uzskatīti par pārkāpumiem, ja tie ir maznozīmīgi un tiem ir maza ietekme uz tirgu ([de minimis](#) princips). Šādi nolīgumi bieži tiek uzskatīti par lietderīgiem mazo un vidējo uzņēmumu sadarbībai.

Komisija 2024. gada februārī [pieņēma](#) pārskatītu paziņojumu par tirgus definīciju. Tā bija pirmā reize kopš 1997. gada, kad paziņojums tika pārskatīts. Tas attiecas uz tirgu definīciju pretmonopola un apvienošanās lietās. Ar šo paziņojumu norādījumi tiek pielāgoti jaunajai tirgus realitātei, piemēram, digitālajiem tirgiem, un izmaiņām

Komisijas lietu praksē un ES judikatūrā, un tiek būtiski paplašināts jēdziens “konkrētais tirgus”.

B. Tirgū dominējoša stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums (LESD 102. pants)

[Saskaņā](#) ar Eiropas Savienības Tiesas definīciju dominējošs stāvoklis ir “uzņēmuma ekonomiskas varas stāvoklis, kas šim uzņēmumam dod iespēju kavēt efektīvas konkurences pastāvēšanu attiecīgajā tirgū un ļauj darboties lielā mērā neatkarīgi no konkurentiem, klientiem un, visbeidzot, patērētājiem”. To izvērtē visā iekšējā tirgū vai ievērojamā tā daļā.

Dominējošs stāvoklis pats par sevi nav ES konkurences tiesību pārkāpums, un dominējošiem uzņēmumiem gluži tāpat kā jebkuram citam uzņēmumam ir ļauts konkurēt, pamatojoties uz to nopelniem. Tomēr dominējošs stāvoklis uzliek uzņēmumam īpašu atbildību, proti, uzņēmumam ir jānodrošina, ka tas ar savu rīcību nekropļo konkurenci. Rīcība, kas tiktu uzskatīta par dominējošā stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, varētu būt, piemēram, cenu noteikšana zem izmaksu līmeņa (dempinga cenas), pārmērīgi augstu cenu noteikšana, tirgoto preču vai pakalpojumu sasaistīšana un komplektēšana, kā arī atteikšanās sadarboties ar atsevišķiem partneriem.

Turklāt [Digitālo tirgu tiesību aktā](#) ir noteikti īpaši pienākumi tā dēvētajām vārtziņu tiešsaistes platformām. Tiklīdz Komisija nosaka vienībai vārtziņa statusu, tai ir jāievēro konkrēti pienākumi vai aizliegumi attiecībā uz konkrētu rīcību, kā paredzēts tiesību aktos (piemēram, pašlabvēlīga rīcība, konkrētu programmatūras produktu iepriekšēja instalēšana un sasaistīšana u. c.). Šie pienākumi papildina vispārējos konkurences noteikumus, kuri joprojām ir piemērojami. Gandrīz tūlīt pēc tam, kad sāka piemērot minētos pienākumus, Komisija uzsāka vairākas neatbilstības [izmeklēšanas](#).

C. Uzņēmumu apvienošanās kontrole

Saskaņā ar EK Apvienošanās [Regulu \(EK\) Nr. 139/2004](#) uzņēmumu koncentrācija, kas būtiski kaitētu efektīvai konkurencei visā iekšējā tirgū vai nozīmīgā tā daļā, it īpaši dominējoša stāvokļa radīšanas vai nostiprināšanas rezultātā, ir uzskatāma par neatbilstošu kopējam tirgum (2. panta 3. punkts). Ja uzņēmumu apvienošanās rezultātā izveidotais uzņēmums pārsniegtu noteiktas robežvērtības (tā dēvētā Kopienas mēroga koncentrācija), par plānoto apvienošanos ir jāinformē Komisija. Ja minētās robežvērtības netiek pārsniegtas, apvienošanos var pārbaudīt valsts konkurences iestādes. Noteikumi par uzņēmumu apvienošanās kontroli tieši tādā pašā mērā piemērojami arī ārpus ES reģistrētiem uzņēmumiem, ja tie veic uzņēmējdarbību iekšējā tirgū. Pārbaudē izvērtējamais faktors ir kontroles ieguve pār citu uzņēmumu (3. panta 1. punkts). Pēc izvērtējuma par apvienošanās paredzamo ietekmi uz konkurenci, Komisija to var apstiprināt vai noraidīt, vai piešķirt atļauju ar konkrētiem nosacījumiem un pienākumiem (8. pants). Turpmāka sistemātiska kontrole nav paredzēta, un iesaistīto uzņēmumu dekartelizācija nenotiek.

Pēc ilgstoša [pārskatīšanas](#) procesa, kas sākās 2014. gadā, Komisija [grozīja](#) Apvienošanās īstenošanas regulu un paziņojumu par vienkāršoto procedūru. Jaunie noteikumi tiek piemēroti kopš 2023. gada septembra. Īpaši gadījumi, kad dalībvalstis var lūgt Komisiju pārbaudīt jebkādu koncentrāciju, kas nav Kopienas mēroga koncentrācija, tika sīkāk [definēti](#) Komisijas 2021. gada 26. marta paziņojumā.

D. Valsts atbalsta aizliegums (LESD 107. pants)

LESD 107. pantā ir noteikts vispārējs valsts atbalsta aizliegums, lai nepieļautu konkurences izkropļojumus iekšējā tirgū, ko varētu radīt selektīvu priekšrocību piešķiršana konkrētiem uzņēmumiem. Ir aizliegts jebkāds dalībvalstu tieši piešķirts atbalsts (piemēram, neatmaksājamas subsīdijas, aizdevumi ar izdevīgiem nosacījumiem, atbrīvojumi no nodokļiem un nodevām un kredītu garantijas) un līdzīgas priekšrocības.

LESD ir paredzēta iespēja piemērot dažus šā vispārējā aizlieguma izņēmumus, ja tos var pamatot ar konkrētiem vispārējiem politikas mērķiem, piemēram, cīnoties pret nopietniem ekonomikas traucējumiem vai pamatojoties uz Eiropas kopējām interesēm. Covid-19 pandēmijas laikā Komisija pieņēma [Valsts atbalsta pagaidu regulējumu](#), lai novērstu nopietnos pandēmijas radītos ekonomikas traucējumus. Šī regulējuma piemērošana jau [ir pārtraukta](#). 2022. gada martā, Komisija pieņēma [krīzes pagaidu regulējumu](#), kas kopš tā laika ir vēl vairāk [paplašināts](#), lai dalībvalstis varētu izmantot valsts atbalsta noteikumus paredzēto elastību nolūkā atbalstīt ekonomiku, kas cietusi saistībā ar Krievijas iebrukumu Ukrainā. 2023. gada martā, Komisija pagaidu regulējumu vēl vairāk pārveidoja par [krīzes un pārejas pagaidu regulējumu](#), pievienojot pasākumus, lai saskaņā ar [zaļā kursa industriālo plānu](#) veicinātu atbalsta pasākumus nozarēs, kas ir svarīgas pārejai uz neto nulles ekonomiku. Tādēļ, ņemot vērā pievienotos jaunus mērķus, ES konkurences politikas būtība pašlaik tiek būtiski mainīta, un to varētu uzskatīt par atkāpšanos no gadu desmitiem ilgas prakses.

Iepriekš līdzīgi pasākumi tika veikti [globālās finanšu krīzes](#) kontekstā, lai nepieļautu to, ka atsevišķas finanšu iestādes bankrots varētu radīt ievērojamu negatīvu ietekmi uz visu finanšu sistēmu.

Dalībvalstīm ir jāievēro prasība paziņot Komisijai par plānotu valsts atbalstu, ja vien uz to neattiecas vispārējs grupu atbrīvojums (kā noteikts [Komisijas Grupu atbrīvojuma regulā attiecībā uz valsts atbalstu](#)) vai de minimis princips. Valsts atbalsta pasākumus var īstenot tikai tad, ja Komisija to ir atļāvusi. Dažos gadījumos Komisija ir uzskatījusi, ka preferenciāls nodokļu režīms atsevišķiem uzņēmumiem ir nelikumīgs valsts atbalsts. Vairākas no šīm lietām pašlaik juridiski izmeklē EST. Komisijai ir pilnvaras atgūt noteikumiem neatbilstošu valsts atbalstu.

Kopš 2021. gada Komisija ir beigusi pārskatīt virkni dažādu ES valsts atbalsta politikas aspektu. Šis process cita starpā ietver jaunās pamatnostādnes par valsts atbalstu klimatam, vides aizsardzībai un enerģētikai, pārskatīto [paziņojumu par valsts atbalsta noteikumiem attiecībā uz svarīgiem projektiem visas Eiropas interesēs \(IPCEI\)](#) un [pārskatītās pamatnostādnes par valsts atbalstu, lai veicinātu riska finansējuma ieguldījumus](#). Kopš 2018. gada tiek [apstiprināts](#) aptuveni viens IPCEI gadā.

E. Vispārējas tautsaimnieciskas nozīmes sabiedriskie pakalpojumi

Dažās dalībvalstīs atsevišķus būtiski nozīmīgus pakalpojumus (piemēram, elektroenerģijas nodrošināšanu, pasta un dzelzceļa transporta pakalpojumus) joprojām sniedz valsts uzņēmumi vai uzņēmumi, kurus kontrolē valsts iestādes. Šādi pakalpojumi uzskatāmi par SGEI, un uz tiem attiecas īpaši noteikumi, kas saistīti ar ES valsts atbalsta regulējumu. Arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 36. pantā ir atzīts, ka Savienības iedzīvotājiem ir nepieciešama SGEI pieejamība.

IZPILDES NODROŠINĀŠANA

ES konkurences noteikumu stingrai un efektīvai piemērošanai ir būtiska nozīme, lai nodrošinātu konkurences politikas mērķu sasniegšanu. Galvenā struktūra, kas atbildīga par šo noteikumu pareizas piemērošanas nodrošināšanu, ir Komisija, un tai ir plašas pārbaudes un izpildes pilnvaras. Tomēr ar [Padomes Regulu \(EK\) Nr. 1/2003](#) valstu pretmonopola iestādēm un tiesām tiek piešķirta pastiprināta izpildes funkcija, ko pastiprināja [Direktīva \(ES\) 2019/1](#). Valstu un ES izpildes koordināciju atbalsta [Eiropas Konkurences tīkls](#) (EKT), kurā Komisija, valstu konkurences iestādes un tiesas sadarbojas, lai nodrošinātu ES konkurences noteikumu efektīvu izpildi un konsekventu piemērošanu. Sadarbības procedūra ir noteikta Padomes Regulā (EK) Nr. 1/2003, un tā tika pastiprināta ar Direktīvu (ES) 2019/1 (EKT+).

Lai labāk aizsargātu tirgus dalībniekus pret aizliegtiem nolīgumiem (karteljiem un dominējoša stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu) un pastiprinātu preventīvo ietekmi attiecībā uz šādām darbībām, pretmonopola politikas kontekstā 2014. gadā tika pieņemta [Direktīva par zaudējumu atlīdzināšanas prasībām](#). Tas atvieglo kaitējuma kompensācijas saņemšanas procesu.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Konkurences politikā Parlamenta svarīgākais uzdevums ir kontrolēt izpildinstitūciju. Konkurences komisārs vairākas reizes gadā uzstājas Parlamenta [Ekonomikas un monetārajā \(ECON\) komitejā](#), lai skaidrotu savu stratēģiju un apspriestu konkrētus lēmumus. Konkurences tiesību aktu pieņemšanā Parlaments parasti iesaistās tikai apspriežu procedūras ietvaros. Tomēr parastā likumdošanas procedūra var tikt izmantota, piemēram, pieņemot iepriekš pieminētās direktīvas par zaudējumu atlīdzināšanas prasībām un par dalībvalstu konkurences iestāžu pilnvaru paplašināšanu (EKT + direktīva).

Astotajā sasaukumā ([2014-2019](#)) Parlamentā bija izveidota īpašā komiteja nodokļu nolēmumu un rakstura vai ietekmes ziņā līdzīgu pasākumu jautājumos (TAXE 1, TAXE 2 un TAXE 3), kura analizēja pasākumus, kas veikti, lai dalībvalstīs izvērtētu nodokļu nolēmumu saderīgumu ar valsts atbalsta noteikumiem, un iespēju vēl vairāk precizēt noteikumus par savstarpējo informācijas apmaiņu. 2020. gada septembrī tika izveidota [Nodokļu jautājumu \(FISC\) apakškomiteja](#), lai turpinātu šo darbu un nodrošinātu, ka Parlaments veicina taisnīgu nodokļu uzlikšanu valstu, ES un pasaules līmenī.

Parlaments turpina uzraudzīt konkurences politikas attīstību un Komisijas veikto darbu šajā jomā. Īpaši izveidotā [ECON komitejas darba grupa konkurences politikas jautājumos](#) un Parlamenta ikgadējās rezolūcijas par Komisijas gadskārtējo ziņojumu par konkurences politiku nodrošina ieguldījumu rīcībpolitikā un palīdz izstrādāt Parlamenta viedokli par to, kā risināmi ES konkurences politikas uzdevumi.

Christian Scheinert
04/2024